

Földényi F. László:

A sötétség ragyogása
Záborszky Gábor kiállítása

Miközben két nappal ezelőtt sétáltam ezekben a termekben, a kiállítás rendezése közben, amikor a művek egy része még nem volt a helyén, azon gondolkodtam, hogy milyen műfaja van ezeknek az alkotásoknak, amelyek odabent immár a helyükre kerültek. Festmények lennének? Záborszky festő szakon végzett ugyan, de hagyományos értelemben vett festményeket viszonylag keveset készített, s az utóbbi években tudomásom szerint már egyáltalán nem. Ha e megnyitó után bemegyünk, látni fogják, hogy a művek többségének más műfaja van. Vagy szobrok lennének? Nem vitás, csinált már műveket, amelyeket térben lehet felállítani. Szobrásznak mégsem mondanám, mivel a műveinek mégis van egy frontális nézőpontja, s a többségüket falra is lehet függesztetni – noha ő gyakran megelégszik azzal, hogy a falnak támasszák őket. Akkor tehát pusztán tárgyak lennének? Ezt sem mondanám szívesen, hiszen e szónak meglehetősen prózai jelentése van, főleg hogy a hetvenes évek óta – vagyis amióta Záborszky a pályán van – világszerte sok képzőművész emel be tárgyakat a művekbe, ám ezt más megfontolásból teszik, mint Záborszky. A tárgyak gyakran éppen a hétköznapi jelentésük miatt kapnak kitüntetett szerepet. Záborszkyknál viszont az, amit tárgynak mondanék, gyakran olyan benyomást kelt, mintha egy kultikus szertartásból lett volna kiemelve – miközben a kultusznak nehéz a nyomára bukkanni, s azt ceremóniát sem lenne könnyű rekonstruálni, amelynek esetleg kellékei voltak. A nagy puha tekercsképei – amelyek persze csak a szemnek puhák, tapintásra nagyon is kemények –, ha egymás mellett sorakoznak, mindenesetre olyanok, mint egy misének a megannyi gondosan összehajtogatott rekvizitumai. Miközben persze miséről szó sincsen. Transzcendenciáról, sugárzásról, arany auráról annál inkább. Némelyikben nekem Bizánc köszön vissza.

Szóval nehéz eldönteni, hogy mik is ezek a művek. A legszívesebben azt mondanám: kézműves munkák – kivált hogy legtöbbjük esetében szinte érezni, ahogyan Záborszky saját kezűleg formálta, hengergette, simította őket, ahogyan a nedves papírmasszát két kézzel úgy gyúrta, akár a nyers tésztát, ahogyan a különféle anyagokat, a földet, a papírt a fémeket, a homokot, a plectolt élvezettel nyomkodta, préselte, kente, vágta. Ha megnézik majd odabent az *Ezüst híd* című művet, látni fogják, hogy annyi anyagot vitt fel az alapra, hogy a kétdimenziós képből háromdimenziós plasztika lett. A kortárs magyar festészetben csak Birkás Ákos tudta hasonló élvezettel átadni magát az anyagnak a nagy ovális festményeiben. Záborszky némelyik műve láttán szintén olyan érzésem van, hogy alkotójuk a legszívesebben egész testével alámerült volna az anyagba. Rendkívül esztétikus, kifinomult munkák, mondom első látásra; de ha közelről megnézem őket, azt is látom, hogy megformálásuk során úgy nyomkodta, tapasztotta őket, ahogyan ezt az ősi kultúrákban szokás tenni – különösen ha házfalakat vagy földkunyhókat kell emelni. Gyakran légiesen japános hatást keltenek a művek, de közben a bennszülött indián vagy afrikai törzsi kultúra hatására is ráismerni bennük. Esztétikusak, de közben barbárok. Egyszerre modernek, és mégis archaikusak – úgy, ahogyan ez egyébként a példaképeinél is megfigyelhető, Tàpiesnél, vagy Beuysnál, akinek a tiszteletére készített is egy munkát. És mindehhez járul az is, hogy művei némelyikét kifejezetten humorosnak látom – például a mostani kiállítás meghívóján szereplő *Duett* című művet, amelyben egy kis tyúk és egy öreg cet roppant mulatságosan ad elő egy táncot, bumfordi esetlenséggel. A *Madár* vagy az *Indián kerítés* némileg emlékeztet az állatduettre; mégis, a gondolataimat ezek korántsem ugyanabba az irányba viszik. Súlyos, már-már nyomasztó hangulatuk van, anélkül azonban, hogy az érzelmekre akarnának hatni. Van hát hatás, bőven, de nincsen hatásvadászat.

Visszatérve a műfajukhoz: tanácstalan vagyok, s e kérdést nem is akarom megoldani. Ezért azután máshonnan közelítenék hozzájuk. A műfajuk helyett hadd beszéljek inkább a színükről. Pontosabban: a kiállítás színéről. Milyen színe van ennek a kiállításnak? Nem érzem indokolatlannak a kérdést, noha nem szokás így feltenni. S ha egyetlen szóval kellene válaszolnom, akkor elsőre azt mondanám: számomra ezúttal a fekete a meghatározó szín. Még akkor is, ha tényleges feketéből viszonylag keveset látni, s más színekből jóval több van. Mert van itt fehér és arany, ezüst és barna, kék és szürke, s ezeknek megannyi keveredése és árnyalata, és vannak a tekercsképek, amelyeken a barnás zsemleszín uralkodik, és vannak azok a művek, amelyeket én kapunak nevezek, és amelyeken át ezüst távlatok tűnnek fel. Nem szólva a hol itt, hol ott feltűnő aranyfóliákról, amelyek olyan ragyogást biztosítanak, amit ecsettel és festékkel nehéz lenne létrehozni. Meg ott van a tíz darabból álló nagy sorozat, az *Álom az Etnán*, amely rengeteg színt vonultat fel, s az egésznek van egy lebegő, szálló hangulata – mint amikor a füst észrevétlenül oszlik szét, miközben felülről a nap süti, alulról meg a kráter tüze világítja meg. Ez a mű minden, csak nem fekete. És mégis, ezzel együtt, az utóbbi évek műveit nézve a feketét nagyon erős, meghatározó színnek látom. És minél tovább nézem az elmúlt két-három év termését, annál erősebb a benyomásom, hogy a fekete mindig is ott kísértett Záborszky műveiben. Többnyire láthatatlanul. Mert ez a fekete nem egyszerűen szín, hanem – a zenéből kölcsönözve – olyan, mint a generálbasszus: ott is megadja az alaphangot, ahol nem hallani. Az utóbbi évek néhány nagy képe felől visszatekintve még a hófehér tekercsképekbe és az arany-fehér sorozatokba is hajlamos vagyok belelátni a fekete szín kísértetét. Pedig azok a művek a fényt voltak hivatottak megidézni. Persze korábban is feltűnt már a fekete; például a mostani kiállítás legrégebbi darabjában, az 1976-ban készült *Ikaruszban*, amelynek vörös háttéréből a fekete szabályosan kirobban. Vagy az – itt nem látható -, a nyolcvanas évek első felében készült Babits- és Radnóti-sorozatokban, Záborszky eddigi életművének ebben a legdrámaibb műegyüttesében, ahol leplezetlenül tárult fel az, amit többnyire finoman háttérbe helyezett vagy akár el is rejtett. Egy ilyen retrospektív, negyven év anyagát bemutató kiállítás egyebek között arra is jó, hogy az amúgy nehezen észrevehető összefüggéseket, lappangó kapcsokat és összefüggéseket láthatóvá tegye. Például a sötétséget, amit a fehér vagy vajszerű tekerecs- és párnaművekben, ha önmagukban vannak kiállítva, egyáltalán nem venni észre. Mert nem testi szemmel látható sötétségről vagy feketeségről van szó, hanem a létezésnek egy drámai érzékeléséről, ami a valóban feketén sugárzó művek mellé helyezve a színes és fehér alkotásokban is fölsejlik.

Annak idején a Babits- és Radnóti sorozat kapcsán Záborszky azt nyilatkozta, hogy „ebbe a kollázs-sorozatba, az alkotásba egészen belebetegedtem. Hiszen én is félek. Nyilván mástól, de a félelem közös.” Pontos szavak. Nem egyéni, hanem közös félelemről beszélt. Őt nyilvánvalóan nem fenyegette az a sors, ami Babitsot vagy Radnótit – s ráadásul azok sorsa sem hasonlítható egymáshoz. Ha a félelem mégis közös, akkor ez nem a szó köznapi értelmében vett félelem, hanem olyan emberi látásmód, amely általában az emberi sorsra irányul, ezen túlmenően pedig a bennünket körülvevő kozmoszra, vagyis arra, amihez minden hozzátartozik, beleértve magunkat is. A félelem ekkor magára a létezésre vonatkozik, s attól tud kínzó lenni, hogy nincsen megnyugtató válasz. Csak örökös kérdezés, kutatás. Záborszky eddig művészetének számomra egyik legjellemzőbb vonása ez: a kérdezés, a rétegről rétegre való előre- vagy befelé haladás. Befelé vezet a titokzatos út, írta Novalis. Záborszky is, miközben anyagokkal kísérletezik, és próbálgatja, hogyan is illenek össze, halad befelé, mint akinek minden gesztusát egy láthatatlan centrum irányítja. Egymásra helyezi a rétegeket, és ezzel egy különös mélységet villant fel a néző előtt. Így volt ez már az egészen korai szitanyomatai esetében is, amelyek bonyolult módon voltak rétegzettek. Mint aki folyton be akar nézni valahová, valami mögé, mintha örökösen félrehúzna egy függönyt, bízva benne, hogy ott megtalálja azt, amit mindenki keres, a megnyugtató választ. Talán ez van beburkolva a tekercsképekbe is, egyelőre láthatatlanul, várva arra, hogy egyszer

kicsomagolják. Schillernek van egy verse, *Az elfátyolozott szaiszi kép*, amely egy ifjúról szól, akinek megtiltják, hogy félrehúzza a leplet, amely mögött a bölcsesség rejlik. Az ifjú azonban megszegi a tilalmat, éjszaka odalopózik, s félrehúzza a függönyt. „Mit láthatott az ifjú?/ Én sem tudom..../ Nem mondta meg soha. Elmúlt örökre/ Ifjúi életének könnyű kedve,/ S a búskomorság gyorsan sírba vitte.”

Ez a történet Záborszkynek különösen a legújabb művei láttán jut eszembe. Az *anyag fekete lelke* című művében például a fekete kört mintha ezüst színű kapcsok rögzítenék a fekete alaphoz, ám a kör, amelynek a szó szoros értelmében teste van, ki akar szakadni a kapcsok szorításából. A teste megfeszül, s középen repedezik, újabb fekete rétegeket tárva fel. Mi ez a kör? Ez lenne a fátyol, amely mögött ott lappang a remélt bölcsesség, ami ez esetben szurokfekete, kérges feketeség? Vagy ez a kör már maga a feltárukló rejtély, amit a félrehúzott lepel mögött látni? Bárhogyan nézzük is, az egész feketébe van burkolva, amit az ezüstnek a ragyogása igyekszik ellensúlyozni. A lepel és a leplezetlenség játszik egymásba ebben a műben. Az a leglátványosabb, ami mögöttes – a töredezett fekete kéreg -, ami pedig elől van, a felszínen, az ehhez képest a háttér benyomását kelti.

Mi ez a feketeség? Óvakodnék érzelmeket társítani vele. Semmiképpen nem mondanám a gyász, a nyomottság vagy a szomorúság színének. Záborszky művein a feketének méltósága és súlya van. S a címek is támpontot kínálnak: *Tájékozódási pont* vagy *Kezdődő geometria*: mintha egyfajta teremtés aktusáról lenne szó. „A külső sötétség egy hatalmas sárkánykígyó – olvasható egy korai, az időszámításunk kezdetén keletkezett gnosztikus írásban -; e sötétség az egész világon (kozmosz) kívül van, és az egész világot körülveszi.” A fekete – a sötétség - Záborszky-nál is valami olyasmi, ami körbeölel mindent – kezdet és vég, amit átmenetileg megrepsz a fény.

A látványoknak is van alkímiája. Ez az alkímia az anyagok útvesztőjén át a lélekbe való alászállást segíti. És ott, annak mélyén mi van? A lélek lelke, amit úgy neveznek, hogy szellem. Ez hol aranylik, hol sötétlik; hol feketeséggént veszi körül a fényt, hol fényként repeszi meg a sötétséget. Bárhogyan legyen is, bizonyos, hogy nemcsak a földnek van fekete lelke. Miként az is bizonyos, hogy a lélek sem köznapi értelemben fekete. Fénylik a feketesége, ragyog a sötétsége. Ez a sötét ragyogás hatja át Záborszky műveit; a repedezett felületek, az archaikus formák, a tekercsek, a hol puha, hol kérgesen kemény anyagok, a csillogó aranyak és ezüstök, a megfeythetetlen kalligrafikus jelek – mind-mind annak a súlyos sötétségnek a kitüremkedései, ami hol láthatóan, hol láthatatlanul öleli körbe ezt a gazdag látványvilágot. Élvezzük hát a sötétség ragyogását.

Záborszky Gábor: *Fúgák*, Ludwig Múzeum, 2016. január 28 – február 28.